

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali

23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№R-566966** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№049864**

MUNDARIJA			
1.	Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
2.	Мирзаева Матлуба Ғайбулла қизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
3.	Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебугова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қахрамон қизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижли модели учун барқарорлик таҳлили	19
4.	Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
5.	Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
6.	Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
7.	Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
8.	Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
9.	Kurbanbayev Jurabek Eruvbayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
10.	Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
11.	Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
12.	Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
13.	Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
14.	Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
15.	Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
16.	Нурхонов Комилжон Товкараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
17.	Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetirlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
18.	Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
19.	Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
20.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
21.	Kuliboyev Azamat Shonazarovich	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi: nazariya, amaliyot va uslubiyot	165

22.	Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budget tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
23.	Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozoridagi transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
24.	Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узок муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
25.	Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
26.	To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209
27.	Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
28.	Siroj Zarina Rustambekovna	O'zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
29.	To'laev Safarmurod Boymuhammad o'g'li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
30.	Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан фойдаланиш амалиёти	236
31.	Муродов Бобиржон Ҳаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
32.	Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
33.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
34.	Sanayev Javohir Shavkat o'g'li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
35.	Хасанов Сабирджан Садикович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
36.	Karimov Shohruh Ahmadullo o'g'li	O'zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
37.	Karimqulov Jasur Imomboyevich, Xojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
38.	Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O'zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301
39.	Олимова Қизлархон Тўра кизи	Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг тизимида мавжуд муаммоларнинг тизимли ечими	308

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА МУАММОЛИ КРЕДИТЛАРНИ ЭРТА АНИҚЛАШ ВА МОНИТОРИНГ ТИЗИМИДА МАВЖУД МУАММОЛАРНИНГ ТИЗИМЛИ ЕЧИМИ

Олимова Қизлархон Тўра қизи

*«Микрокредитбанк» АТБ
Стратегия ва ривожланиш департаменти
етакчи менежери
E-mail: qizlarxonolimova13@gmail.com*

Аннотация. Мақолада тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг қилишнинг мавжуд муаммолари таҳлил қилинган. Муаллиф томонидан муаммоларни бартараф этишга қаратилган тўртта ўзаро боғлиқ йўналиш: эрта сигналларни аниқлаш, риск даражаси бўйича гуруҳлаш, сигналдан кейинги чораларни стандартлаштириш ва мониторингни рақамлаштириш таклиф этилган.

Калим сўзлар: муаммоли кредит, NPL, кредит риси, эрта огоҳлантириш тизими, мониторинг, риск индикатори, триггер, риск-балл, портфель мониторинги, реструктуризация, рақамлаштириш.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ РАННЕГО ВЫЯВЛЕНИЯ И МОНИТОРИНГА ПРОБЛЕМНЫХ КРЕДИТОВ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Олимова Кизлархон Тура кизи

*АКБ «Микрокредитбанк»
Департамент стратегии и развития
ведущий менеджер
E-mail: qizlarxonolimova13@gmail.com*

Аннотация. В статье проанализированы основные проблемы раннего выявления и мониторинга проблемных кредитов в коммерческих банках. Предложены четыре взаимосвязанных направления совершенствования: выявление ранних сигналов ухудшения качества кредита, группировка кредитов по уровню риска, стандартизация действий после появления сигнала и цифровизация мониторинга. Обоснована последовательность «проблема — решение — механизм — ожидаемый результат».

Ключевые слова: проблемные кредиты, NPL, кредитный риск, раннее предупреждение, мониторинг, риск-индикаторы, триггеры, риск-скоринг, портфельный мониторинг, реструктуризация, цифровизация.

IMPROVING THE EARLY DETECTION AND MONITORING SYSTEM FOR PROBLEM LOANS IN COMMERCIAL BANKS

Olimova Qizlarxon Tura qizi

*JSCB “Mikrokreditbank”
Strategy and Development Department
Lead Manager
E-mail: qizlarxonolimova13@gmail.com*

Abstract. The article analyzes the main weaknesses of early detection and monitoring of problem loans in commercial banks. Four interconnected directions are proposed: identification of early warning signals, risk-based grouping of loans, standardization of actions after a warning signal, and digitalization of monitoring. The proposals are structured as problem, solution, implementation mechanism, and expected result.

Keywords: problem loans, NPL, credit risk, early warning system, monitoring, risk

indicators, triggers, risk scoring, portfolio monitoring, restructuring, digitalization.

Кириш

Бугунги кунда тижорат банкларида кредит операциялари банк даромадини асосий манбаларидан бири бўлиши билан бирга, кредит рискининг энг муҳим манбасини ҳам ташкил этади. Қарз олувчининг молиявий ҳолати, пул оқимлари, қарз юки, тўлов интизоми ёки ташқи иқтисодий омиллар ёмонлашганда кредит сифати пасайиши мумкин. Шу сабабдан муаммоли кредитларни бошқариш фақат NPL шаклланишидан кейин чора кўришга эмас, балки кредитнинг заифлашишини олдиндан аниқлашга қаратилиши лозим.

Базель қўмитасининг кредит рискининг бошқариш бўйича янгиланган тамойилларида кредитларни беришдан кейинги мониторинг, қарз олувчининг молиявий ҳолатини кузатиш ва муаммоли кредитларни ўз вақтида аниқлаш муҳим вазифалар сифатида белгиланган [1]. Мониторинг кредит берилгандан кейинги оддий назорат эмас, балки кредит риск-менеджментининг узлуксиз қисми ҳисобланади.

Ўзбекистон банк тизимидаги сўнгги йиллар динамикаси ҳам масаланинг қанчалик долзарблигини кўрсатади. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотларига кўра, 2026 йил 1 июль ҳолатига, Республикамиз банк тизими кредит портфели 642,81 трлн сўм, NPL ҳажми 22,943 трлн сўмни, NPL улуши эса 3,6 фоизни ташкил этган [2]. Кредит портфели ўсиши билан бир вақтда NPL ҳажмининг ҳам ортиши кредит сифати мониторингини кучайтириш заруратини кўрсатади.

Халқаро валюта жамғармасининг Ўзбекистон бўйича 2025 йил учун тақдим этилган баҳосида IFRS Stage 3 (кредит бўйича кредит йўқотиши аниқ ифодаланган ҳолат) кўрсаткичи регулятив NPLдан юқори бўлиши мумкинлиги ҳамда реструктуризация қилинган кредитлар сифати бўйича ноаниқликлар мавжудлиги қайд этилган [3]. Бу эса кредитнинг расман NPL мақомига ўтишини кутишдан олдинги заифлашиш белгиларини аниқлаш заруриятини кучайтиради.

Тадқиқотнинг мақсади — тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва улар бўйича ўз вақтида чора кўриш имконини берадиган мониторинг тизимини янада такомиллаштириш бўйича илмий-амалий таклифларни ишлаб чиқишдан иборат.

Адабиётлар шарҳи

Иқтисодий адабиётларда тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг қилиш масалалари қатор иқтисодчи-олимлар томонидан турли ёндашувлар асосида тадқиқ этилган. Америкалик иқтисодчи У.Х. Бивер (William H. Beaver) ўзининг “Financial Ratios as Predictors of Failure” илмий мақоласида корхоналарнинг молиявий кўрсаткичлари асосида молиявий қийинчиликларни олдиндан аниқлаш имкониятларини тадқиқ этган. Олимнинг ёндашуви қарз олувчининг молиявий ҳолатидаги салбий ўзгаришларни муаммоли кредит шаклланишидан олдин аниқлаш муҳимлигини [1] кўрсатса, Э.И. Альтман (Edward I. Altman) “Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy” номли тадқиқотида молиявий коэффицентлар асосида корхоналарнинг банкротлик эҳтимолини олдиндан баҳолаш масаласини ўрганган. Ушбу ёндашув кредит мониторингида қарз олувчининг молиявий ҳолатини мунтазам кузатиб бориш ва салбий ўзгаришларни эрта сигнал сифатида баҳолаш зарурлигини асослайди [2]. А.Н. Бергер (Allen N. Berger) ва Р. ДеЯнг (Robert DeYoung) “Problem Loans and Cost Efficiency in Commercial Banks” илмий ишида тижорат банкларида муаммоли кредитлар ва банк фаолияти самарадорлиги ўртасидаги боғлиқликни тадқиқ қилган. Муаллифлар томонидан олиб борилган тадқиқотлар натижалари муаммоли кредитларнинг шаклланиши банкнинг кредитлаш ва бошқарув жараёнлари билан ҳам боғлиқ бўлиши мумкинлигини кўрсатган [3]. Д.П. Лоузис (Dimitrios P. Louzis), А.Т. Вулдис (Angelos T. Vouldis) ва В.Л. Метаксас (Vasilios L. Metaxas) тадқиқотларида NPL даражасига макроиқтисодий ва банкка хос омилларнинг таъсири таҳлил қилинган. Муаллифлар томонидан кредит сифати

Ўзгаришини баҳолашда қарз олувчи ҳолати билан бир қаторда ташқи иқтисодий омилларни ҳам ҳисобга олиш зарурлиги таъкидланган [4]. Мамлакатимиз иқтисодчиларидан Ш.З. Абдуллаеванинг “Банк рисклари ва кредитлаш” номли ўқув қўлланмасида кредит rischi, уни бошқариш ва банк кредитлаш жараёнида рискларни камайтириш масалалари ёритилган. Муаллифнинг ёндашуви кредит рискларини кредит бериш босқичида эмас, балки кредитдан фойдаланиш жараёнида ҳам мунтазам назорат қилиш зарурлигини асослашга хизмат қилади [5].

Тадқиқот методологияси

Мазкур мақолада тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва улар бўйича ўз вақтида чора кўриш имконини берадиган мониторинг тизимини янада такомиллаштириш масалаларини ёритишда тизимли ёндашув, статистик таҳлил, динамик таҳлил, таққослама таҳлил, анализ ва синтез усулларида фойдаланилди. Шунингдек, кредит рискларини баҳолаш ва мониторинг қилиш бўйича халқаро ёндашувлар ўрганилди.

Таклифларни ишлаб чиқишда асосий методик принцип сифатида «муаммо → сабаб → ечим → амалга ошириш механизми → кутиладиган натижа» занжиридан фойдаланилди. Бу ёндашув ҳар бир таклифнинг алоҳида асосланиши ва унинг амалий натижасини баҳолаш имконини беради.

Таҳлил ва натижалар

1-жадвал.

Ўзбекистон Республикаси банк тизимида NPL динамикаси

Кўрсаткич	01.01.2026	01.04.2026	01.07.2026	Ўзгариш
Кредит портфели, трлн сўм	604,0	623,3	642,8	+6,4%
NPL, трлн сўм	18,1	19,9	22,9	+27,1%
NPL улуши	3,0%	3,2%	3,6%	+0,6 п.п.

*Манба: Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг 2025 йилнинг IV чораги, 2026 йилнинг I чораги ҳамда II чораги ҳолатига маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланган [2].

Келтирилган маълумотлар кредит портфели 2026 йил биринчи ярмида 6,4 фоизга ўсган бир вақтда NPL ҳажми 27,1 фоизга кўпайганини кўрсатади. Бу ҳолат кредит портфели ўсишини фақат ҳажм кўрсаткичлари билан эмас, кредит сифати ва эрта риск сигналлари билан биргаликда баҳолаш зарурлигини асослаб беради.

Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг қилиш жараёнида мавжуд муаммоларни шартли равишда бир нечта асосий йўналишларга ажратиш мумкин.

Эрта хавф сигналларини аниқлаш тизимини такомиллаштириш

Кредит мониторингида асосий эътибор тўлов кечикиши ёки NPL мақомига қаратилса, банк кредит сифати аллақачон ёмонлашганидан кейин ҳаракат бошлашини мавжуд муаммо сифатида белгилаш мумкин. Натижада муаммони бартараф этиш учун вақт қисқаради ва имкониятлар чекланади.

Мижозлар тўловларининг кечикиши кўп ҳолатларда кредит муаммосининг натижаси ҳисобланади. Ундан олдин мижознинг тушумлари, даромади, қарз юки ёки тўлов ҳулқида албатта ўзгаришлар пайдо бўлиши мумкин.

Ушбу вазиятда банкда NPLдан олдинги босқични кузатадиган Pre-NPL monitoring (кредит NPLга айланишидан олдинги мониторинг) тизимини жорий қилиш масаланинг ечими бўлиши мумкин. Ҳар бир кредит бўйича биринчи тўлов кечикиши, автотўловнинг рад этилиши, ҳисобрақам тушумларининг пасайиши, янги қарз мажбуриятларининг пайдо бўлиши, қарз юкининг ошиши, реструктуризацияга мурожаат қилиш каби белгилар кузатилган тақдирда кредитни кучайтирилган мониторингга ўтказиш талаб этилади.

Натижада банк муаммоли кредитни NPLга айланишидан олдин аниқлайди ва мижоз билан профилактик ишлаш учун қўшимча вақтга эга бўлади. Бу ундиришга қаратилган чоралардан олдинроқ профилактик чора кўриш имкониятини яратади.

Кредитларни риск даражаси бўйича гуруҳлаш тизимини жорий этиш

Кўп сонли индикаторлар алоҳида кўриб чиқилганда кредитнинг умумий хавф даражасини аниқлаш ва қайси кредитга биринчи навбатда эътибор бериш кераклигини белгилаш қийинлашади. Ўз навбатида, битта салбий белги ҳар доим ҳам кредитнинг муаммоли бўлишини аниқлатмайди. Бир нечта белгининг бир вақтда ёмонлашиши эса хавфнинг юқори даражада эканини кўрсатиши мумкин. Бундай вазиятда кредитларни «паст риск», «ўрта риск» ва «юқори риск» гуруҳларига ажратиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Risk-score (кредитнинг умумий риск даражасини баҳоловчи балл) ушбу гуруҳлашнинг асосий воситаси бўлиши мумкин. Бунда тўлов интизоми, қарз юки, тушумлар, янги мажбуриятлар ва бошқа асосий индикаторлар биргаликда баҳоланади. Натижага кўра кредитлар учта риск зонасига ажратилади. «Паст риск»да стандарт мониторинг, «ўрта риск»да кучайтирилган кузатув, «юқори риск»да эса индивидуал чоралар қўлланади. Банк мониторинг ресурсларини барча кредитларга бир хил тақсимламай, хавфи юқори кредитларга кўпроқ йўналтириш имконига эга бўлади.

Риск гуруҳларининг кейинги кредит сифати билан қанчалик боғлиқ экани, юқори риск гуруҳидан NPLга ўтиш ҳолатлари ва нотўғри сигналлар улуши кузатилади.

Эрта сигналдан кейинги бошқарув чораларини стандартлаштириш

Эрта хавф сигнали аниқланган тақдирда ҳам кейинги ҳаракат ҳар доим бир хил ва аниқ тартибда амалга оширилмаслиги мумкин. Бунда инсон омили қарор қабул қилишдаги кечикишни кучайтиради. Сигнални ким кўриб чиқиши, қанча вақт ичида мижоз билан боғланиши ва қандай чора кўриши олдиндан белгиланмаган бўлса, эрта огоҳлантиришнинг амалий қиймати пасаяди.

Масаланинг ечими сифатида жараёни куйидаги тартибда амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади:

* Манба: муаллиф томонидан тайёрланган.

Амалга ошириш механизми: ўрта рискда мижоз билан белгиланган муддатда алоқа қилиш, даромад ва тўлов имкониятини қайта баҳолаш ҳамда зарур бўлса кредит шартларини кўриб чиқиш; юқори рискда эса кучайтирилган мониторинг, реструктуризация (кредит шартларини қайта кўриб чиқиш) имкониятини баҳолаш ёки ундириш жараёнига ўтказиш назарда тутилади. Ҳар бир чора ва унинг натижаси тизимда қайд этилади. Натижада сигнал аниқланиши билан амалий чора ўртасидаги вақт қисқаради, масъулият аниқ белгиланади ва ҳар бир қарорнинг тарихи сақланади.

Белгиланган муддатда ишланган сигналлар улуши, сигналдан кейин чора кўришга кетган вақт ва кўрилган чорадан кейин кредит ҳолатининг яхшиланишини самарадорлик мезони сифатида белгилаш мумкин.

Мониторингни ягона рақамли тизимга бирлаштириш

Кредит ҳақидаги маълумотлар Core Banking, CRM, кредит бюроси, тўлов тизимлари ва бошқа манбаларда тарқоқ жойлашганда кредитнинг умумий риск ҳолатини тез баҳолаш

кийинлашади. Бунда маълумотларни анъанавий тарзда йиғиш вақт талаб қилади, маълумотларнинг янгиланишида кечикиш ва турли манбалар ўртасида номувофиқлик юзага келиши мумкин.

Кредит мониторинги учун ягона рақамли мониторинг қатламини шакллантириш ушбу муаммонинг ечими бўлиши мумкин. Унда турли манбалардан олинган маълумотлар бирлаштирилиб, хавф сигналлари ва кредит ҳолати ягона тизимда кўрсатилади.

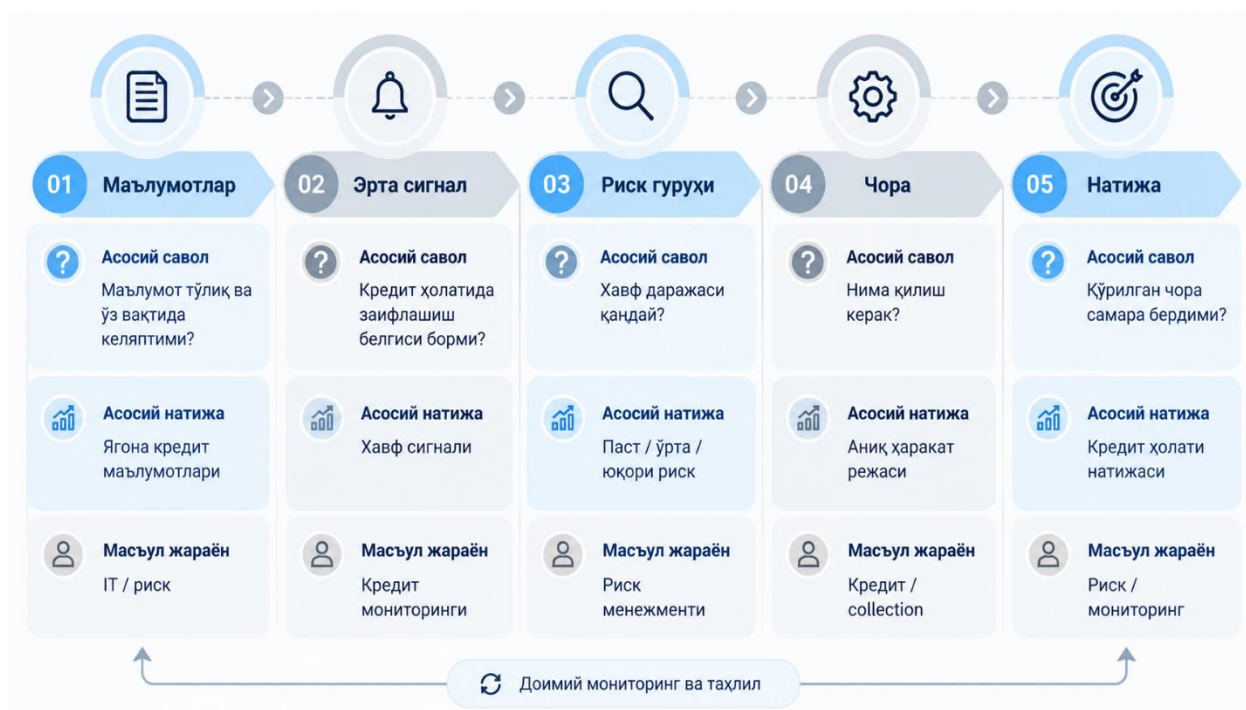
Тизимнинг ишлаш механизми: маълумотлар автоматик йиғилади, асосий индикаторлар янгиланади, хавф сигнали пайдо бўлганда масъул ходимга вазифа шаклланади ва унинг бажарилиши қайд этилади. Раҳбарият учун эса портфель бўйича умумий мониторинг панели (dashboard) яратилади. Натижада турли хил дастурлар ва ресурслардан йиғма тарзда тайёрланадиган ҳисоботлар ҳажми камаяди, сигналлар тезроқ етказилади, ҳар бир кредит бўйича мониторинг тарихи сақланади ва қарор қабул қилиш жараёни шаффофлашади.

Автоматик шаклландиган сигналлар улуши, маълумотларнинг тўлиқлиги, сигнални етказиш тезлиги ва одатий тарзда амалга ошириладиган мониторингга сарфланадиган вақтнинг қисқаришини баҳолаш самарадорликни ўлчада асосий мезон сифатида кўрилиши мумкин.

Барча таклифларни ягона мониторинг жараёнига бирлаштириш

Юқоридаги тўртта йўналиш бир-биридан мустақил чоралар эмас, балки ягона мониторинг жараёнининг кетма-кет босқичларини ташкил этади. Уларнинг умумий мантиғи қуйидагича ифодаланади: маълумотларни йиғиш → хавф белгиларини аниқлаш → кредитни риск даражаси бўйича гуруҳлаш → мос бошқарув чорасини қўллаш → натижани кузатиш.

Ушбу ёндашувда ҳар бир босқич кейинги босқич учун асос бўлади. Агар маълумотлар ўз вақтида шаклланмаса, хавф сигналлари кеч аниқланади; сигналлар тўғри гуруҳланмаса, банк ресурслари самарасиз тақсимланади; сигналдан кейин аниқ чора белгиланмаса, эрта мониторингнинг амалий таъсири пасаяди. Шунинг учун тизимнинг асосий устунлиги алоҳида инструментларда эмас, балки уларнинг бир-бири билан боғланган ҳолда ишлашидадир.

* Манба: муаллиф томонидан тайёрланган.

Хулоса

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, муаммоли кредитларни бошқаришда асосий вазифа NPLни қайд этиш тезлигини ошириш эмас, балки кредитнинг муаммоли ҳолатга ўтишидан олдин унинг заифлашиш белгиларини аниқлаш ва ўз вақтида чора кўриш имконини яратишдан иборат.

Биринчи таклиф сифатида Pre-NPL monitoring тизимини жорий этиш. Унинг моҳияти тўлов кечикишини кутиш билан чекланмасдан, мижознинг тўлов хулқи, даромад ва тушумлари, қарз юки ҳамда янги мажбуриятларидаги ўзгаришларни олдиндан кузатишдан иборат.

Иккинчи таклиф — кредитларни риск даражаси бўйича гуруҳлаш. Ушбу ёндашув банкка юқори хавфли кредитларни тез ажратиш ва мониторинг ресурсларини уларга устувор равишда йўналтириш имконини беради.

Учинчи таклиф — эрта сигналдан кейинги чораларни стандартлаштириш. Бунда ҳар бир сигналга масъул ходим, аниқ муддат ва амалий чора бириктирилади. Шу орқали мониторинг натижаси ахборот сифатида қолиб кетмасдан, бошқарув қарорига айланади.

Тўртинчи таклиф — мониторингни ягона рақамли тизимга бириктириш. Core Banking, CRM, кредит бюроси ва бошқа ахборот манбаларининг интеграцияси кредит рисклари ҳақидаги маълумотларни тезкор олиш ва улар асосида автоматик сигнал бериш имконини оширади.

Шундай қилиб, мақолада таклиф этилган ёндашувнинг асосий илмий-амалий қиймати алоҳида индикаторларни санаб ўтишда эмас, балки «маълумот → эрта сигнал → риск гуруҳи → бошқарув чораси → натижа» занжири асосида проактив мониторинг жараёнини шакллантиришдадир. Мазкур ёндашув тижорат банкларининг реал кредит портфели маълумотлари асосида синовдан ўтказилиши ва унинг самарадорлиги баҳоланиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the management of credit risk. Bank for International Settlements. 30 April 2025.
2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. Тижорат банкларининг муаммоли кредитлари (NPL) тўғрисида 2026 йил 1 июль ҳолатига маълумот. 2026.
3. International Monetary Fund. Republic of Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program — Financial System Stability Assessment. IMF Staff Country Reports, 2025/145.
4. Drehmann M., Juselius M. Evaluating early warning indicators of banking crises: satisfying policy requirements. BIS Working Paper No. 421. 2013.
5. Bank for International Settlements. Early warning indicators and credit risk monitoring materials.
6. International Monetary Fund. Republic of Uzbekistan: Detailed Assessment of Observance of the Basel Core Principles for Effective Banking Supervision. IMF Country Report, 2025.
7. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. Тижорат банкларида активлар сифатини таснифлаш ва активлар бўйича эҳтимолий йўқотишларни қоплаш учун захиралар шакллантириш ҳамда улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги низомга киритилган ўзгартиришлар ва қўшимча юзасидан шарҳ. 2025–2026.
8. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. Тижорат банкларининг муаммоли кредитлари (NPL) тўғрисида 2026 йил 1 январь ва 1 апрель ҳолатига маълумотлар.

